

SİYASİ DİSKURS VƏ ONUN TƏZAHÜR FORMALARI

Açar sözlər: *siyasi diskurs, siyasi diskursun koqnitiv xəritəsi, siyasi diskurs növü.*

Key words: *political discourse, cognitive map of political discourse, political discourse type*

Ключевые слова: *политический дискурс, когнитивная карта политического дискурса, тип политического дискурса.*

Siyasət elminin başlıca kateqoriyaları olan müxalifət və hakimiyyət münasibətləri bu gün dünyada baş verən genişmiqyaslı proseslərin və vacib siyasi problemlərin fonunda əsas yerlərdən birini tutur. Qərbdə və postsovet ölkələrində sosial-siyasi elmlərin paradıqmaları sırasında siyasi reallığı sadəcə kommunikasiya iştirakçılarının deyil, eyni zamanda, onların daxil olduğu sosial kontekstin səciyyəsiindən ibarət olan mürəkkəb kommunikatıv hal kimi nəzərdən keçirən siyasi diskurs nəzəriyyəsinin populyarlığa malik olması təsadüfi deyil. Politoloji nöqteyi-nəzərdən siyasi diskurs hakimiyyət və müxalifət münasibətlərinə yeni rəkursdan – ilk növbədə, öz formasına görə ictimai, çoxtərəfli və münaqişəli səciyyə daşıyan siyasi diskursda subyektlərarası münasibət kimi nəzər salmağa imkan verir.

Diskurs nəzəriyyəsi XX əsrin 70-cu illərində Qərbdə “Qırmızı May” hadisələrinə intellektual cavab olaraq yaranıb. 1968-ci il May hadisələri zamanı (fransızca “le Mai 1968”) – nümayiş, kütləvi iğtişas və ümumi tətıl ilə nəticələnən Fransa sosial böhranı hakimiyyətin dəyişməsinə və prezident Şarl de Qollun istefasına, daha geniş mənada, fransa cəmiyyətində böyük dəyişikliklərə səbəb oldu. 1968-ci il Avropada, mədəniyyət və cəmiyyətin strukturalist və poststrukturalist konsepsiyalarının tənqidi təhlil dövrü kimi dəyərləndirilir. Siyasi diskurs nəzəriyyəsinin təşəkkül tapmasında siyasi kommunikasiya, hermenevtika (təfsir elmi), sosiologiya, semiotika sahəsində alimlərin əsərləri, əslində isə siyasi diskussiyalar böyük rol oynadı. T.Van Dayk, D.Hovard, P.Burdye, Q.Lassuell, M.Fuko, F.Uebster, M.Maklyuen, Y.Habermas və başqalarının bu qisim əsərləri sosial-siyasi münasibətləri siyasi dialoq nöqteyi-nəzərindən təhlil edir. (1)

Bu məqamda siyasi diskurs anlayışının daha geniş təfsirinə lüzum olduğunu nəzərə alaraq aşağıdakıları qeyd etmək istərdik.

Hazırda elmi biliklərin artması ayrı-ayrı elmlərin sərhədlərinin genişlənməsinə gətirib çıxarmışdır. Politoloqlar, dilçilər, psixoloqlar, filosoflar, sosioloqlar, iqtisadçılar, kommunikasiya nəzəriyyəsi üzrə mütəxəssislər siyasi

diskursun tədqiqi ilə məşğul olur. Siyasi təfəkkür, siyasi fəaliyyəti və dil formasının bir-biri ilə sıx vəhdətdə olduğunu hesab edən bir çox tədqiqatçılar etiraf edir ki, siyasi diskurs fənlərarası tədqiqat obyektidir. Siyasi diskursun tədqiqinə marağın artması yeni bir istiqamət olan *siyasi dilçiliyin* yaranmasına səbəb oldu. İctimai kommunikasiyanın ən vacib vasitələrindən biri şəxsiyyətlərarası nitq ünsiyyətinin həm şifahi, həm də yazılı səviyyələrində gerçəkləşən dil kommunikasiyasıdır. Dil kommunikasiyasının şifahi və yazılı formaları öz növbəsində, nitqin mənalı vahidi vasitəsi ilə - yəni, diskursda ifadə edilir. Siyasi funksiya praktik olaraq bütün ictimai sözləmlərə xasdır. Beləliklə, siyasi diskurs - sosial-siyasi, daha geniş şəkildə isə, ictimai ünsiyyət sferasında dildən aktual istifadədir.

Mətnin siyasi mətnlər sırasına mənsub olması onun tematikası vasitəsi ilə olduğu kimi, siyasi kommunikasiya sistemində yeri ilə də müəyyən edilir. Siyasi dilin ictimai sferada işləyən bir dil olaraq geniş şəkildə qəbul edilməsi KIV-in artan hakimiyyətini, yeni-yeni kommunikasiya texnologiyalarının inkişafını, qloballaşma proseslərinin genişləndirilməsi və siyasi kommunikasiyanın kommersiyalaşdırılması prosesini nəzərə alır.

Alman filosofu və sosioloqu Y.Habermasın "Kommunikativ rəsonallıq nəzəriyyəsi"ndə diskurs xüsusi kommunikasiya növü kimi təyin edilir. Burada məqsəd reallığın qərəzsiz təhlili və kommunikasiya iştirakçılarının nöqteyi-nəzər və fəaliyyətlərinin tənqidi müşahidəsindən ibarətdir. Habermasın konsepsiyasında diskurs eyni zamanda, haqiqi elmi biliklərin mənimsənilməsi və qarşılıqlı razılaşmanın əldə edilməsi üçün arqument vasitəsi, "mənalı" diləoq, kommunikativ fəaliyyət kimi təqdim edilir.(2)

Siyasi diskursa daha dar tərif verən holland dilçisi T.V.Dayk hesab edir ki, siyasi diskurs sosial mühit, yəni məhz siyasi mühit vasitəsi ilə əhatələnmiş janrlar sinfidir. Hakimiyyət müzakirələri, parlament debatları, partiyaların proqramları, siyasətçilərin nitqi – siyasət sferasına aid olan janrlardır. Siyasi diskurs – siyasətçilərin diskursudur. Siyasi diskursu professional qərçivələr daxilində və siyasətçilərin fəaliyyəti ilə məhdudlaşdıran alim qeyd edir ki, siyasi diskurs eyni zamanda, institusional diskurs formasıdır. Bunu belə anlamaq olar ki, siyasətçilərin diskursu məhz hakimiyyət iclası, parlament sessiyası, siyasi partiya qurultayı kimi institusional şəraitdə gerçəkləşən diskurslar hesab edilməlidir. Nitq ixtisaslı siyasətçi rolunu ifa edən danışan tərəfindən, yəni, institusional mühitdə gerçəkləşməlidir. Beləliklə, diskurs yalnız siyasi şəraitdə müəyyən siyasi aktu müşayiət edən siyasi kommunikasiya prosesində siyasi adlana bilər. (3)

Diskurs kommunikasiya kimi universal "ümumiləşdirici"dir. Bu səbəbdən mövzuya ümumi yanaşmaq əvəzinə aydın bir şəkildə bir çox parametrlər üzrə qarşılıqlı təsirə məruz qalmalarına baxmayaraq, diskursun kommunikasiyadan daha geniş bir anlayış olduğunu göstərməyə çalışacağıq.

Diskurs ünsiyyət aktının həyata keçirilməsi zamanı insanı əhatə edən situasiyanın məzmununu ehtiva etməyə meyllidir. Bu məqamda xüsusilə vacib olan nüans dinamik tamlığın qorunub saxlanmasıdır. Kommunikasiya bu xüsusiyyətlərə malik olsa da, daha çox ünsiyyət prosesinin analitik məzmununa – koda, iştirakçı və ya aktantlara, üsullara, məqsədlərə və s. diqqət verir.

Diskurs şərh edən tərəfin nöqteyi-nəzəri qarşısında mətnin formalaşmasıdır. O, cümlələrdən və ya cümlə fraqmentlərindən ibarətdir, onun məzmunu isə bütün hallarda olmasa belə, bir çox hallarda “diskurs mövzusu” adlanan müəyyən “dəyər” konseptinin ətrafında cəmlənir. Diskurs gerçək ünsiyyətdir. (4) Ayrı-ayrı cümlələrin – diskurs komponentlərinin məntiqi məzmunu propozisiya adlanır və onlar arasında məntiqi əlaqə mövcuddur. Diskursu anlayan şərhçi növbəti şərh edilən cümlədəki yeni informasiyanı yerləşdirir – ünsür propozisiyaları ümumi mənaya əlavə edir. Şərhçinin diskursu formalaşdırdığı, real və xəyali olanların, qeyri-real hadisələrin təsvir edildiyi xəyali dünya bu cür şərhin inkişafında yaranır. Bu dünyada biz fəaliyyət göstərən insanların, obyektlərin, zamanın, şəraitin, hadisələrin (xüsusilə, fəaliyyət göstərənlərin hərəkətləri) səciyyəsi ilə rastlaşırıq. Bu xəyali dünya həmçinin şərhçinin təkrarolunmaz həyat təcrübəsi əsasında ehtimal etdiyi detalları və qiymətləndirməni ehtiva edir. Siyasi diskurs müəllifi məhz bu şəraitdən yararlanaraq öz mövqeyini adresata bildirir. Siyasi diskursu anlamağa çalışarkən şərhçi bir anlıq belə olsa başqasının xəyali dünyasına “səyahət” edir. Dilin yaygın semantikasi başqa birisinin şüuruna asanlıqla təsir etməyə səbəb olur: şərhçinin nöqteyi-nəzərlərindən ibarət sistemin davamlı təsiri nəticəsində yeni mövqe modifikasiya olunur, eyni zamanda, bu sistemi dəyişir. Bu hadisə özünəməxsus mühitə uyğunlaşma xassəsidir – mimikriyadır. (5)

Siyasi diskursun ictimai təyinatı adresatlarla (vətəndaşlara) “siyasi baxımdan düzgün olan” fəaliyyətin və / və ya dəyərlərin zəruriliyini aşılamaqdan ibarətdir. Başqa sözlə, siyasi diskursun vəzifəsi təsvir deyil inandırmaqdır - adresatda inandırılmaq üçün niyyətli zəmin yaratmaqdan ibarətdir. (6) Məhz bu baxımdan, siyasi diskursun effektivliyini bu məqsədə əsasən müəyyənəndirmək olar. Siyasətçinin nitqi (bəzi istisnalar xaric) rəmzlərdən ibarətdir, onun nitqinin uğuru isə bu rəmzlərin kütləvi şüurla nə dərəcədə hamahəng olmasından asılıdır. Siyasətçi bu şüurda lazım olan nöqtəyə toxunmağı bacarmalıdır, onun nitqi adresatların – siyasi diskurs “istehlakçıları”nın “ümumbəşəri” mövqe və dəyərlərinə (yəni bütün daxili aləmlərin vahid birliliyinə) sığmalıdır. (7) Şəxsiyyət haqqında deyil, yanlış, “qeyri-elmi” və ya əsassız mövqelərdən söz salarkən, ən yaxşı halda rəqib oyundan xaric edilir. Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, siyasət insanların kollektiv və ya fərdi tələbatları vasitəsi ilə idarə olunan bir-biri ilə və qrupları ilə münasibətləri üzərində qurulub.

Siyasi dilçiliyin predmeti siyasi diskurs iştirakçıların səciyyələndirən diskursiv təcrübələr məcmusu və ya siyasi kommunikasiyanın konkret tematikasını formalaşdıran siyasi diskursdan ibarətdir. Politoloji nöqteyi-nəzərdən diskursiv təcrübələr politoloji subyektin variativ şərh zamanı yararlandığı və ya mövzunun müzakirəsi üçün tələb olunan sabit dil vasitələri toplusu vasitəsi ilə müəyyənləşir. Bu mənada, siyasi dilçilikdə “siyasi liderin diskursu”, “təhlükəsizlik diskursu”, “avtoritar diskurs”, “totalitar diskurs”, “demokratiya diskursu”, “parlament diskursu” və s. mövzulardan bəhs etmək olar. Başqa sözlə, siyasi liderin diskursu onun siyasi çıxışlar, müsahibələr, nəşrlər zamanı təzahür edən diskursiv təcrübələrinin məcmusudur. Totalitar diskurs – totalitar cəmiyyətin siyasi dili üçün səciyyəvi olan diskursiv təcrübələr məcmusudur. Təhlükəsizlik diskursu isə - dövlətin təhlükəsizliyi ilə bağlı diskussiyalar zamanı təsadüf olunan və bütövlükdə siyasi diskursun tərkib hissəsini təşkil edən bu diskussiyaları formalaşdıran diskursiv təcrübələr məcmusudur. Siyasi dilçiliyin inkişafına təkan verən daha tanınmış siyasi diskurs nümunələri kimi Fransız inqilabını, “Üçüncü Reyx”, Sovet epoxasının siyasi dilini (Lingua Sovietica) göstərmək olar. Siyasi dilin tədqiqi sırf politoloji problemlərin - siyasi diskurs və təfəkkürün araşdırılması, siyasi diskursun siyasi davranışla əlaqəsi, politologiyada gələcəkdən xəbər verən modellərin yaradılması zərurəti və ictimai şüurda müxtəlif əhəmətlərin monitorinqini aparmaq üçün siyasi və kütləvi informasiya mətnlərinin təhlili metodlarının işlənilib hazırlanması istiqamətində həyata keçirilir.

Əlavələr sahəsində təsir nəzəriyyəsi və siyasi dilçilik arasındakı fərqlər daha əhəmiyyətli dərəcədə nəzərə çarpır. Politologiyada siyasi dilçiliyin əsas əlavələr sahəsi siyasi təfəkkürün dil hadisələri əsasında tədqiqi ilə əlaqəlidir. Bununla bərabər, kütləvi informasiya vasitələri mətnləri əsasında da ictimai təfəkkürün “yenidənqurulması” və monitorinqi həyata keçirilir. Bu fenomenlərlə iş aparmaq üçün xüsusi vasitələr işlənilib hazırlanmışdır ki, onların arasında daha çox təsadüf olunanları kontent (məhiyyət) təhlil, koqnitiv xəritə, ideoloji təhlil, təsviri və s. metodlardır.

Politologiyada kontent-təhlildən adətən mətn müəllifinin koqnitiv mexanizminin – onun bu və ya digər hadisə, anlayış, dəyərli kateqoriyalara və s. münasibətinin öyrənilməsi məqsədi ilə istifadə edilir. ABŞ-da istər respublikaçılar, istərsə də demokratların proqramlarının təhlili zamanı “özüm – özgəsi” konseptinə olan münasibət dinamikası buna tipik nümunədir. “Özgə”nin “özüm” üzərində üstünlük təşkil etməsi siyasi diskursun böyük ittifaq səciyyəsi daşmasının, partiyalararası münasibətlərdə ciddi problemlərin mövcudluğunun göstəricisidir.

Cəmiyyətdə - siyasi dairələrdə çoxlu sayda müxtəlifplanlı sənədlər yaranır.

Buraya deputatlığa namizədlərin seçkiqabağı proqramları, müxtəlif

partiya və birliklərin nümayəndələrinin qurultay və mitinqlərdə çıxışları, KİV materialları və s. aid edilə bilər. Bütün bunlar bir politoloq üçün hakimiyyət uğrunda müəkkəb mübarizə proseslərini və ümumiyyətlə, siyasi fəaliyyət manevrlərini əks etdirən əvəzsiz materialdır. Bu səbəbdən kontent-təhlil metodu bu və ya digər mətnin məzmununun spesifik və formal təhlili olmaqla bərabər, siyasi qərar və proqnozların hazırlanması və reallaşdırılması üçün istifadə olunan vacib yardımçı metodlardan biridir. Əsas üstünlük isə ondan ibarətdir ki, sənədlərin kontent-təhlili eyni zamanda tədqiqat obyektinə (siyasi partiya, siyasi lider) hər hansı bir təsir göstərmir – burada bütün əlaqələr bilvasitə səciyyə daşıyır. Ümumiyyətlə, müasir siyasi prosesin politoloji təchizatını monitorinqsiz və kontent-təhlilsiz təsəvvür etmək çətinidir. Mahiyyət etibarilə yardımçı, təbiiqi politoloji texnologiya olmaqla bərabər, onlar cəmiyyətin siyasi dairəsindən süzüb keçən prosesləri daha qabaqcadan proqnoz edilə bilən və idarəolunan etməyə yardım edir.

Siyasi diskursun koqnitiv xəritəsinə gəldikdə isə o, böhran siyasi situasiyanın təhlili zamanı siyasi mətnin kauzal (səbəbiyyət) strukturunu aşkar etməyə, eləcə də, siyasətçinin siyasi təfəkkürünün modelləşdirilməsinə imkan verir. Faktiki olaraq, koqnitiv xəritə siyasətçilərin qərar qəbul etməzdən öncə nəzərə aldıkları faktorların müəyyənəşdirilməsinə imkan yaradır. Siyasi təfəkkürün mümkün tipologiyası faktorların seçimi strategiyasını mümkün edir.

Koqnitiv xəritə - təfəkkür strukturlarının konkret problemə yönəlməsi və fəaliyyətin götür-qoy edilməsi zamanı siyasətçinin təfəkkür prosesini modelləşdirməyə imkan verən, gələcək hadisələrin tanınmasına səbəb olan ifadə vasitəsidir. Koqnitiv xəritə kəsişmə nöqtəsində bir neçə mühüm hadisə və situasiya təsvir edilmiş qrafalardan ibarətdir. Kəsişmə nöqtələrini birləşdirən münasibətlər (oxlar və qövsələr) isə hadisələr arasındakı səbəbiyyət əlaqələrini və onların bir-birinə təsirini əks etdirir. Bu təsir həm müsbət (hadisə digər bir hadisəni doğurur), və həm də mənfi (hadisələr bir-birini əngəlləyir) olduğu üçün oxlar +/- işarələri ilə müşayiət edilir. Belə bir hal da mümkündür ki, mətnə hadisələrin qarşılıqlı təsiri qeyd edilir, ancaq təsirin xüsusiyyəti müəyyən deyil və heç bir işarə ilə qeyd edilmir və ya 0 işarəsi ilə qeyd edilir.

Koqnitiv xəritənin mətni “şəkil”lər formasında təsvir etməsinə baxmayaraq, bunun vasitəsi ilə mümkün mətn makrostrukturı – kauzal mühakimə strukturı əks olunur. Hadisənin əhəmiyyət dərəcəsi ya ekspertlər tərəfindən mətnin məzmunundan hasil edilir, ya da xəritənin ekspert-tərtibatçısının təsəvvürlərinin bir hissəsini əks etdirir.

Koqnitiv xəritənin sərhədləri daxilində təfərrüat meyarına (kəsişmə nöqtələrinə daxil olan və oradan çıxan oxların sayı) əsasən təyin olunan mərkəzi səbəbiyyət zənciri anlayışı mövcuddur. Bunu bilmək vacibdir. Belə ki, insan qərar qəbul edərkən bazis (əsas) qismində ən “mərkəzi” zənciri seçir. Koqnitiv xəritənin bütövlükdə subyektiv səciyyə daşmasına baxmayaraq, etibar

meyarına əsasən nəticə göstəriciləri kafidir. Eyni mətn üzrə müxtəlif ekspertlər struktur baxımından tamamilə yaxın koqnitiv xəritə yaradırlar. Əsas məsələ – xəritənin yaradılmasının mürəkkəbliyi və ağır zəhmət tələb etməsindən, yüksək ixtisaslı ekspertlərin cəlb edilməsi zərurətindən ibarətdir. (8) Bütövlükdə, liderlərin verbal səciyyəsinin onların koqnitiv modelinə giriş vasitəsi olduğunun şahidi olur. Məhz bu model onların gələcək davranışları haqqında qabaqcadan verilən proqnozların nə dərəcədə həqiqətə uyğun olmasının əsasını təkil edir. Bütün qeyd edilənlərə baxmayaraq, koqnitiv metodlar sadəcə eksperimental fizikada ölçü cihazına bənzəyən alətdir. Koqnitiv təhlil materialın ilkin emalıdır, onun nizamlanmasıdır və məzmun təhlili üçün tamamilə yeni səviyyəyə hazırlanmasıdır.

Siyasi diskursun əsas təhlil metodlarından biri adətən fərqli ideologiyalara təsir etmək gücünə malik fərdi diskurs materialı əsasında həyata keçirilən ideoloji təhlildir. Tədqiqatçının vəzifəsi siyasətçinin özünü hansı ideologiyalarla eyniləşdirməsini (məs., mühafizəkarlar partiyasının üzvü kimi, antifeminist və ya irq tərəfdarı kimi) aşkar etməkdən və bu ideologiyların siyasətçinin diskursunda eksplisit şəkildə necə formalaşmasını və ya implisit şəkildə necə ifadə olunmasını aydınlaşdırmaqdan ibarətdir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, siyasi diskurslar intertekstuallığı nümayiş etdirdiyi kimi interideoloji (qarşılıqlı ideologiya) səciyyəyə də malikdir. Müəyyən siyasətçinin diskursunun və ya, bütövlükdə siyasi diskursun yaranmasında fərqli ideologiyların qarşılıqlı təsirinə səbəb olan unikal üsulları şərh etmək vacibdir. Van Dayk parlament debatlarını siyasi partiya üzvlərinin sosial təfəkkürünün ifadə vasitəsi olduğu üçün siyasi diskursun ideoloji təhlili üçün daha maraqlı material hesab edir.

Təsviri metodun sərhədləri daxilində siyasi diskursun tədqiqinə daha aydın və tam ritorik yanaşma əks olunur. Yəqin ki, bunu siyasi mətnin əsas funksiyası ilə - nitqə təsiretmə ilə izah etmək olar. Tədqiqatçıları müəllif tərəfindən bu və ya digər siyasi təsəvvürlərin adlandırılması üçün hansı dil vasitələrindən istifadə olunması maraqlandırır. Həmsöhbətin şüuruna nəzarəti həyata keçirməkdə faydalı ola biləcək dil vasitələri onların tədqiqat predmetinə çevrilir. Bu metodun politoloji oriyentasiyasının genişmiqyaslı olması, böyük ehtimalla, obyektiv gerçəklikdə alternativ təsəvvürlərin rəngarəng dil vasitələri ilə ifadəsi ilə bağlıdır.

Siyasi liderlərin çıxışlarını linqvo-politoloji baxımdan təhlil edərkən alimlər onların nitq davranışlarını təsvir edir, siyasi fəaliyyət zamanı istifadə etdikləri ritorik strategiyaları araşdırır və siyasətçinin dil şəxsiyyətini yenidən qurur.

Siyasi diskurs siyasi proseslərdə, xüsusilə də, bu proseslərdə iştirak etməkdə olduqca mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu məqamda siyasi proses iştirakçılarının siyasi mövqeyinin dəqiqləşdirilməsi, siyasi və sosial

problemlərlə bağlı razılaşmaya nail olmaq üçün azad və sərbəst fikir, mövqe, niyyət mübadiləsi nəzərdə tutulur. Belə məqamlarda siyasi fəaliyyətə münəqişə və həmrəylik diskursu mövqeyindən yanaşmaq lazımdır. Xoşməramlı olmayan siyasi fəaliyyət münəqişə diskursunun, xoşməramlı siyasi fəaliyyət isə həmrəylik diskursunun yaranmasına səbəb ola bilər. Birinci halda fəaliyyət münəqişə diskursunu situasiyasının yaranmasını; ikinci halda isə həmrəylik diskursunu nəzərdə tutur. O da qeyd olunmalıdır ki, münəqişə diskursunun aradan qaldırılması yalnız həmrəylik diskursunun yardımı ilə mümkündür. Buradan belə bir nəticə hasil etmək olar ki, xoşməramlı olmayan siyasi fəaliyyət probleminin yeganə ağıllı, müsbət həlli həmrəylik diskursudur.

Müasir politologiyada siyasi rejim nöqteyi-nəzərindən üç əsas siyasi diskurs növü fərqləndirilir: totalitarizm, avtoritarizm və demokratiya diskursu.

Totalitarizmin informasiya-kommunikativ münasibətlərinin əsas səciyyəvi cəhəti əhalini ideoloji təsir altında saxlamaq və kütləvi şüurun manipulyasiyasından ibarətdir. İnsanların dəyərləndirmə meyilləri hakimiyyətin informasiya monopoliyası və KİV üzərində tam nəzarəti vasitəsi ilə proqramlaşdırılır. Totalitarizm siyasi diskursu tam institusionallığı ilə fərqlənir və respientin informasiya tələbatına əhəmiyyət verməyərək diskursun təşkilində, xüsusilə, qeyri-kommersiya vasitələrindən faydalanır. Bu növ diskurs hədəf modelə malikdir və monoloji – birtərəfli səciyyə daşıyır.

Avtoritarizm totalitar rejimdən demokratiya və totalitarizm arasındakı mövqeyinin asılı olduğu sositəmədə özünütəşkil və inkişaf intensivliyi mexanizminin mövcudluğu ilə fərqlənir. Siyasi diskursda mühafizəkar avtoritar plüralizmin mövcudluğu, bir qayda olaraq, illüziya xarakterlidir - total nəzarətdən imtina əsasən qeyri-siyasi mühitlə bağlıdır. Nəticə etibarilə, bu növ diskursun ideoloji səciyyə kəsb etməsi totalitarizmdə olduğu kimi, hakimiyyət institutlarının səlahiyyətləri daxilindədir. Avtoritar islahatçı diskursu diskursun təşkilinin qeyri-kommersiya vasitələri ilə kommersiya vasitələrini özündə birləşdirir.

Siyasi demokratiya diskursu qeyri-klassik paradigmatda qarşılıqlı kommunikativ-informasiya əlaqələrinə əsaslanır. Bu əlaqələrin xarakterini fəal, köntüllü və bərabər hüquqlu siyasi mülahizələrə və təxmin edilən/əldə edilən nəticələrin müqayisəsinə əsaslanan razılaşdırılmış subyekt-subyekt və obyekt-subyekt münasibətləri kimi müəyyənləşdirmək olar. Siyasi diskursun birtərəfli səciyyə daşdığı totalitar və avtoritar rejimlərdən fərqli olaraq, demokratik ölkələrdə siyasi diskurs kommunikasiya "triada"sına - hakimiyyət, müxalifət, vətəndaş cəmiyyətinə əsaslanır. Demokratiya siyasi diskursunun səciyyəvi cəhəti siyasi kommunikasiyanın inkişafı prosesində sosial-siyasi prosesə güclü təsir göstərən sabit ictimai-siyasi diskursdur.

Seçkilər zamanı informasiyanın yayılması, siyasi proseslərin ictimaiyyətə açıqlanması, ictimai-siyasi diskussiyalar elektoratın davranışına

təsir göstərən, özünəməxsus təzahür formalarına və xassələrinə malik siyasi diskursu formalaşdırır. İctimai-siyasi diskussiyaların çoxsəviyyəli olmasından və informasiya məkanının miqyasından asılı olaraq siyasi diskurs nə qədər çox ictimailəşsə elektoratın siyasi fəallığı bir o qədər irimiqyaslı olar və ya əksinə.

Qeyd etmək lazımdır ki, faktiki olaraq, demokratik cəmiyyətlərdə, eləcə də, demokratikləşmə prosesini keçən dövlətlərdə siyasi diskursun siyasi proseslərə təsiri böyükdür. Bununla bərabər, bu proseslərin yaranması və inkişafı zamanı siyasi diskurs siyasi fəaliyyət növlərinin, xüsusilə, demokratik ölkələrdə vətəndaş cəmiyyətinin ayrılmaz hissəsi olan seçki fəaliyyətinin yaranmasına səbəb ola bilər.

Hal-hazırda hakimiyyət və müxalifət arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin siyasi diskurs təhlilinə əsasən araşdırılması müxtəlif məqamlarda aktualıq kəsb edir. Bəzən isə siyasi diskursun siyasi proseslərə və ictimai şüura əhəmiyyətli təsiri nəticəsində zərurətə çevrilir.

Siyasi hakimiyyət siyasi diskursun yardımı ilə siyasi qüvvələr tərəfindən irəli sürülmüş ideyalar nəticəsində yaranan cəmiyyətin siyasi seçimidir. Demokratik hakimiyyət, ilk növbədə, müxalifət və hakimiyyət arasındakı dialoqa böyük əhəmiyyət verir. Avtoritar hakimiyyət inandırma və manipulyasiyaya əsaslanan təqlidi dialoqa üstünlük verir. Totalitar hakimiyyət isə monoloq və kommunikativ zorakılığa üstünlük verir.

Hakimiyyətə kommunikativ yanaşma baxımından proseslərin, danışıqların, ikitərəfli siyasi əlaqələrin və siyasi diskursun uzlaşdırılması nəticəsində müxalifət hakimiyyət münasibətlərinə qoşulur. Bu şəraitdə müxalifət, eyni zamanda, hakimiyyətdə baş verən siyasi proseslərə görə məsuliyyət daşıyır. Bu cür müxalifət "konstruktiv" adlanır. Kommunikativ yanaşma baxımından siyasi müxalifət hal-hazırda azlıqların maraqlarını təmsil edən alternativ orqan qismində fəaliyyət göstərir.

İki formadan – münaqişə diskursu (arqument, tənqid, günahlandırma) və həmrəylik diskursundan (danışıqlar, mübahisələr, ittifaqlar) ibarət olan siyasi diskurs siyasi münasibətlər kontekstində ən vacib faktorlardan biridir. Münaqişə diskursu tərəflərin şüurunu məhdudlaşdırır. O, mövqələrdə fərqlərin aşkar edilməsinə və fikir ayrılıqlarının, maraqların meydana çıxmasına yönləndirilmişdir. Həmrəylik diskursu ümumi maraqların tapılmasına və mövqələrin yaxınlaşmasına yönəldilmiş tərəflərin şüurunu daha da genişləndirir. Münaqişə diskursu olmadan həmrəylik diskursu mövcud ola bilməz, bu iki forma bir-birini qarşılıqlı şəkildə tamamlayır.

Beləliklə, qeyd olunanlar bir daha təsdiqləyir ki, siyasi diskurs öz səciyyəvi cəhətləri və təzahür formaları ilə siyasət elminin vacib elmi kateqoriyaları arasında stabil yer tutur.

ƏDƏBİYYAT

1. Ван Дейк Т. Язык. Познание. Коммуникация. М., 1989; Howarth D. Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance, G.B. 2005; Bourdieu P. Language and Symbolic Power, Cambridge, 1991; Lasswell H. The Structure and Function of Communication in Society // The Communication of Ideas. N.Y. 1948; Маклюэн М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека. М., 2003; Галактика Гутенберга. Сотворение человека печатной культуры. М., 2003.; Уэбстер Ф. Теории информационного общества М., 2004; Фуко М. Интеллектуалы и власть/, Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / СПб., 1994; Хабермас Ю. Теория коммуникативного действия. т.1. Рациональность действия и общественная рационализация / М., 1981.
2. Хабермас Ю. Теория коммуникативного действия. т.1. Рациональность действия и общественная рационализация / М., 1981.
3. Ван Дейк Т. Язык. Познание. Коммуникация. М., 1989.
4. <http://tpl1999.narod.ru/WebLSE2001/MazSar.htm>. Мазиев Ю.М., Сарафаникова Е.В. Мифология политического дискурса в современном информационном пространстве.
5. Badaloni N. 1984. Politica, persuasione, decisione // Linguaggio ed. Linguaggio, persuasione, verità. - Padova: Cedam (Milani), 1984. 3-18.
6. Baylay P. Live oratory in the TV age. The language of formal speeches, 1985, p.104.
7. Rathmayr R. Language of dictatorship, 1995, p. 211.
8. Гаврилова М.В. Политический дискурс как объект лингвистического анализа. Полис, 2004, с. 127-139.
9. Ван Дейк Т. Язык. Познание. Коммуникация. М., 1989.

ALLAHVERDIYEVA AY TAN

POLITICAL DISCOURSE AND ITS MANIFESTATION FORMS

SUMMARY

The paper deals with one of the most popular discourse types – political discourse, its types, and methods of political discourse analysis. It redefines the concepts “discourse”, “political discourse”, “political linguistics” from the view-point of modern linguistics. It represents discourse as a concept larger than communication irrespective of the impact they are both subject according to a few parameters. The paper also suggests that political discourse theory is a complex communicative phenomenon which considers political reality not only according to its participants but also to the social context they are related to.

Like some political discourse investigators, the author suggests that political thinking, political occupation and form of language are in close unity which lie at the bottom of the interdisciplinary political discourse. The paper concludes that investigation of political language needs to be carried out in the light of such political problems as: exploration of political discourse and political thinking, relationship between political discourse and political behaviour, emergency of creating predictive political models, preparation of the methods to analyse political and mass media texts in order to monitor the political traditions in public consciousness.

ДЛАХВЕРДИЕВА АЙТАН

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС И ЕГО ФОРМЫ ПРОЯВЛЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена исследованию одного из самых распространенных жанров дискурса - политического дискурса, его видов и методов анализа. С точки зрения современной лингвистики, она предлагает новые определения понятия - «дискурс», «политический дискурс», «политическая лингвистика». В ней дискурс излагается как более широкий концепт, чем коммуникация независимо от влияния в соответствии с некоторыми параметрами, которыми они обладают. Предполагается, что теория политического дискурса представляет собой сложный коммуникативный феномен, который рассматривает политическую реальность не только в соответствии с его участниками, но и в социальном контексте, к которому они относятся.

Подобно некоторым исследователям политического дискурса, автор считает, что политическое мышление, политическая деятельность и языковая форма взаимосвязаны, что лежит в основе междисциплинарного политического дискурса. Таким образом, автор приходит к заключению, что исследование политического языка должно проводиться по направлению к таким политологическим проблемам, как исследование политического дискурса и политического мышления, взаимоотношения между политическим дискурсом и политическим поведением, крайности создания предсказывающих политологических моделей, подготовки методов анализа политических текстов и медиа-текстов с целью проверки политических традиций общественного сознания.

Rəyçi: dosent, f.ü.f.d. Cəfərova Səfurə